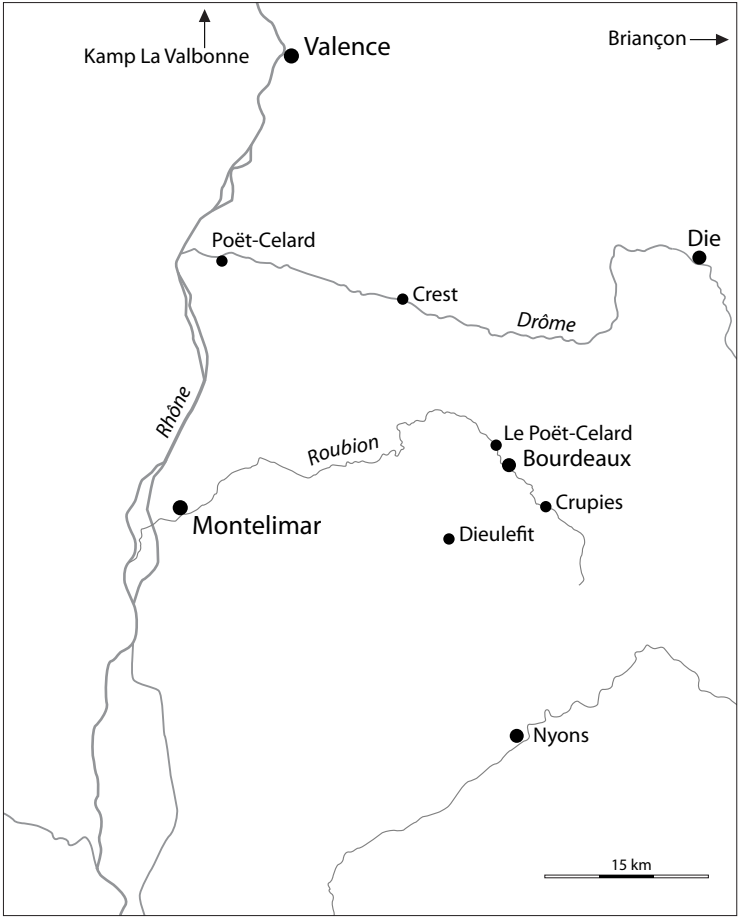
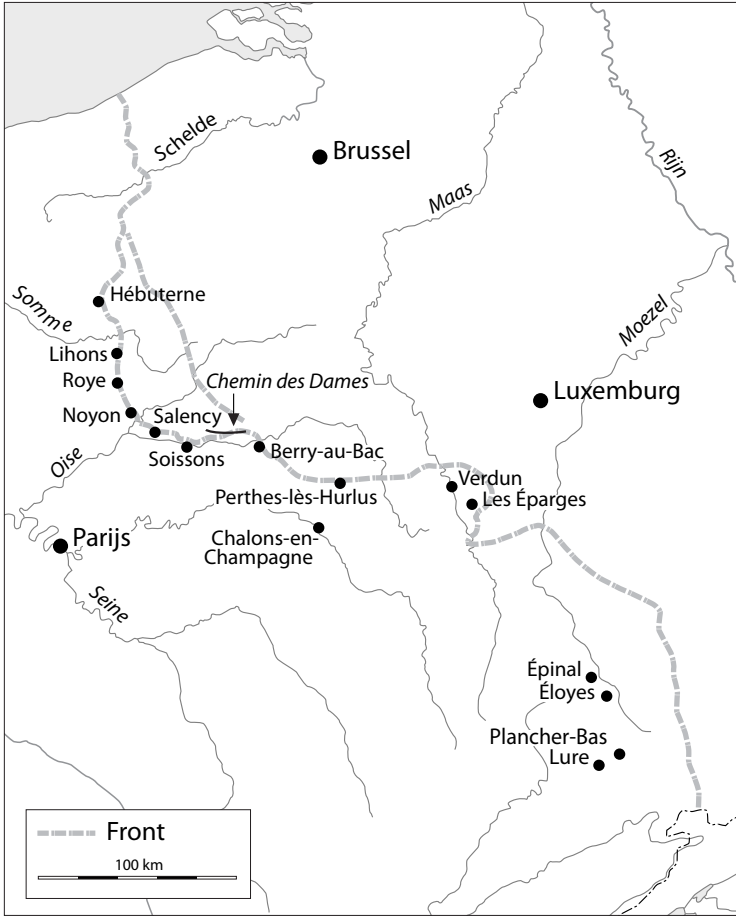

Inhoud

Kaarten	8
Inleiding	II
Handreiking aan de lezer	37
HOOFDSTUK I Nog nooit zo ver van huis	41
HOOFDSTUK 2 De schietschool van La Valbonne	57
HOOFDSTUK 3 Vuurdoop aan de Somme	91
HOOFDSTUK 4 Een nieuw jaar, een nieuwe taak	115
HOOFDSTUK 5 Vol in de aanval in de Champagne	169
HOOFDSTUK 6 De liefde in Plancher-Bas en Crupies	193
HOOFDSTUK 7 Ziekte en respijt – De Vogezes	207
HOOFDSTUK 8 De vuurzee van Verdun	245
HOOFDSTUK 9 Van kwaad tot erger	273
HOOFDSTUK 10 Terug bij de mitrailleurs	305
HOOFDSTUK 11 Weer in het ziekenhuis	319
HOOFDSTUK 12 Terug naar het front	331
HOOFDSTUK 13 Losgerukt en zonder hoop	373
Lijst van begrippen en personen	403

Inleiding

Brieven die niemand mag lezen

Lionel Vincent heeft altijd geweten van het bestaan van de brieven. Maar hij heeft ze nooit gezien. Niemand mag ze lezen. Ze zijn het laatste wat rest van het grote drama van zijn familie: zijn oudoom César, die ze als Frans soldaat in de Eerste Wereldoorlog naar zijn familie stuurde, is in 1917 gesneuveld. Of het uit respect, verdriet of schuldgevoel is weet niemand meer, maar zijn grootouders en ouders hebben de brieven nooit aangeraakt. Ze willen ook niet dat iemand anders dat doet.

Lionel ziet de brieven voor het eerst als hij al volwassen is en hij het dak van een van de schuren van de familieboerderij aan het vervangen is. Daar op de zolder staat een grote blauwe hutkoffer. Ernaast ligt een oude soldatenhelm. Als hij de koffer opendoet ziet hij dat die vol brieven zit. Oude brieven. Daar zijn ze dus. Hij doet de kist weer dicht.

Lionel is geboren op de boerderij Les Granges in Crupies, een

dorpje met negentig inwoners in het Franse departement Drôme, dat omarmd ligt door de uitlopers van de Couspeau, een uitgestrekte berg die het uitzicht domineert. De Pays de Bourdeaux, zoals de streek waarin Crupies ligt heet, wordt gekenmerkt door zijn rotsige bergwanden, afgewisseld met bossen, weiden en de grillige loop van de rivier de Roubion. De huizen zijn uit natuursteen opgetrokken en hebben azuurblauwe of lichtgroene luiken. In de winter is het landschap kaal en ruig, stenig en stekelig. In de zomer is het lieflijk, met het niet-aflattende gezang van de krekels, de geur van lavendel, van tijm en van de naaldbossen. Verder naar het zuiden van de Drôme komt er meer zon, die wijnvelden en olijfboomgaarden kan voeden. Niet in de Pays de Bourdeaux. De kalkrijke bodem is goed voor de lavendelverbouw. Toerisme heeft de streek extra inkomsten en meer bevolking gegeven, maar niet overgenomen.

Lionels ouders, Serge en Denise Vincent, scharrelen een bestaan bijeen op verspreide velden rondom het dorp, hier een stukje tegen een berg, daar een rotsig veldje aan de oever van de Roubion. Ze hebben altijd een paar mensen in huis die niet zelfstandig kunnen wonen, ook voor extra inkomsten. Ze leven min of meer hetzelfde leven als dat van Albert en Emma, de ouders van Serge. En van Serges grootmoeder, Eugenie, de moeder van Albert en diens broer, César.

Als César was blijven leven zou hun hele leven anders zijn verlopen. Dan had de familie haar rechtmatige hoofd niet verloren. Dan had Albert de boerderij niet geërfd, maar had hij het een of andere ambacht moeten leren en was hij misschien niet in Crupies blijven wonen. Dan was Serge ergens anders opgegroeid en was Lionel iemand anders geweest. Een kind in een van de omringende stadjes of in een grote stad, waar zoveel van zijn streekgenoten terecht zijn gekomen.

Maar nu is Lionel, net als zijn vader, een geboren scharrelaar, met misschien iets meer talent. Hij weet dat hij ooit de boerderij van zijn vader zal erven met de akkers en veldjes, en tot die tijd verzint hij zelf manieren om rond te komen. Zeker op het moment dat hij trouwt en een gezin wil stichten heeft hij geld nodig. Hij heeft een baantje bij de plaatselijke supermarkt en hij verbouwt wat lavendel op een paar velden waarmee zijn vader weinig doet. Maar wat hij het liefste doet is *bricoler*, het Franse woord voor ‘prutsen’, wat alle activiteiten omvat

van een schroef indraaien tot een huis bouwen. Lionel maakt ze zich allemaal eigen. Op een ander veldje, boven op een heuvel, begint hij aan een huis voor zichzelf en zijn vrouw. Zoals iedereen dat doet, met de stenen die je her en der en vooral langs de Roubion kunt vinden.

Onder aan die heuvel ligt een ander huis. Of liever, een schuur, waarvan een rare Italiaan al tientallen jaren muurtje voor muurtje en raampje voor raampje een huis probeert te maken. Niemand krijgt hoogte van hem. Niemand heeft veel vertrouwen in zijn bouwactiviteiten. Maar Lionel zal toch iets met hem moeten regelen, want de elektriciteit voor zijn eigen huis moet lopen via het terrein van de Italiaan, en daarvoor heeft hij toestemming nodig.

Nog voor Lionel die toestemming kan vragen ontstaat er ineens bedrijvigheid onder aan de heuvel. Er wordt nu in hoog tempo verbouwd, met allerlei mensen en met aanmerkelijk meer middelen. In het dorp hoort Lionel dat de Italiaan zijn huis heeft verkocht aan Nederlanders die er een tweede huis van willen maken. Er zijn de laatste

Een Frans-Nederlandse vlag hangt uit bij het 'Maison au drapeau' van Nort en Mies in Crupies

jaren wel meer buitenlanders die in de streek een oud, vervallen huis opkopen en verbouwen. Het levert reuring en geld op, en zolang het maar geen Parijzenaren zijn vindt de bevolking het best. De supermarkt waar Lionel werkt vaart wel bij de Nederlanders. Een van Lionels collega's wijst hem een man aan: die man wordt zijn buurman.

Als Lionel de Nederlander een paar dagen later voor zijn kassa krijgt, spreekt hij hem aan. De man beheerst het Frans gebrekkig en heeft moeite om hem te volgen, maar nodigt hem hartelijk uit om eens langs te komen en de zaken te regelen.

Dat doet Lionel. Het krot van die Italiaan blijkt een heel bewoonbaar huis te zijn geworden. Het is met respect voor de architectuur van de streek opgeknapt. Die Nederlanders zijn bovendien aardige mensen en de vrouw spreekt een stuk beter Frans dan de man. Ze zijn allebei halverwege de vijftig. Ze komen al vele jaren in de streek en hebben nu het geld om er een huis te kopen. De papieren voor de elektriciteitsleiding zijn snel getekend. Maar Mies en Nort hebben ook een vraag. Ze zoeken nog iemand die, als het huis soms leegstaat, wat klein onderhoud kan verrichten en de boel een beetje in de gaten kan houden. Zo krijgt Lionel er weer een klusje bij om voort te kunnen scharrelen. Hij maakt intussen zijn eigen huis af en gaat er wonen met zijn vrouw Nadine.

De kist van zolder

Lionel Vincent, Mies Haage en Nort Liebrand leren elkaar door de jaren heen kennen. Ze verschillen van land, van taal, van leeftijd, van opleiding. Mies Haage heeft in het onderwijs gezeten en doet allerlei vertaal- en redactiewerk, ze kent Frans, Duits, Engels en Portugees. Nort Liebrand is werktuigbouwkundige die carrière heeft gemaakt in het bedrijfsleven. Hij is inmiddels hoogleraar. Lionel kan het uitstekend met hen vinden. Ze respecteren elkaar, zijn in elkaar geïnteresseerd en kunnen een goed glas met elkaar drinken.

Op een avond begin 2008 vertellen Mies en Nort aan Lionel over wat ze dit keer op hun tocht naar Crupies hebben gedaan. Ze hebben de slagvelden ten noorden van Verdun bezocht, waar de strijd is uitge-

vochten die beslissend zou zijn voor de Eerste Wereldoorlog. Lionel laat vallen dat daar een oudoom van hem begraven ligt. ‘We hebben zelfs nog brieven van hem,’ zegt hij. Mies zit meteen recht in haar stoel. Wat is er met die oom gebeurd? Wat zijn het voor brieven? Lionel zou het niet weten. ‘Mag ik eens kijken?’ vraagt Mies schuchter.

Taboes slijten met de jaren. Als Lionel zijn ouders vraagt of hij Mies Haage een paar van de brieven kan laten inzien, geven ze toestemming. Ze kennen haar inmiddels ook, ze vertrouwen haar wel. Lionel loopt naar de zolder en raakt voor het eerst de brieven aan. Een paar. Die er het netst uitzien. Bij een volgend bezoek draagt hij ze aan Mies over.

De enveloppen, beschreven in een sierlijk handschrift en gericht aan de ‘weduwe Vincent’, zitten onder het stof. Het papier is oud en dor. Heel voorzichtig vouwt Mies de brieven open. Ze stoft ze af en begint te lezen. Het handschrift is duidelijk. De spelling is goed te volgen. De zinsbouw rammelt wat, maar deze oudoom van Lionel, deze

De koffer van César Vincent waar de brieven en kaarten een eeuw lang in zijn bewaard

jonge soldaat, kan zich goed uitdrukken, dat is meteen duidelijk.

De volgende keer dat ze Lionel spreekt vertelt ze hem van haar bevindingen. Dit zijn belangrijke brieven, zegt ze. Zijn oudoom is een ooggetuige van de Eerste Wereldoorlog die aan verschillende fronten heeft gevochten en die helder over zijn ervaringen kan vertellen. Hier moeten meer mensen in geïnteresseerd zijn. Zijn er eigenlijk nog meer brieven?

Voor Lionel is het reden familieberaad te houden. De brieven hebben daar nu bijna een eeuw gelegen zonder dat iemand er iets mee heeft gedaan. Als ze daar nog langer blijven, vallen ze van ouderdom uit elkaar. Hun ouders kunnen wel gezegd hebben dat niemand aan die brieven mocht komen, maar dat kan toch niet hun bedoeling zijn geweest. En nu is er iemand die er oprecht in geïnteresseerd is, die er iets mee wil doen.

De volgende keer dat Lionel Mies en Nort spreekt, vraagt hij hun mee te komen naar de schuur van zijn ouders. Met een laddertje klimmen ze naar de zolder. Onder het stof ligt daar die oude Franse soldatenhelm, met een gat erin. Ernaast staat de oude hutkoffer. Als Lionel hem opent, begrijpen Mies en Nort eindelijk om hoeveel brieven het gaat. Honderden. En nog eens honderden.

De kist wordt van zolder getild en naar het huis van Mies en Nort verplaatst. Mies begint er enveloppen uit te halen. Alles zit onder het dikke, droge stof. Hier is een brief uit 1916. Daar is een dikke envelop

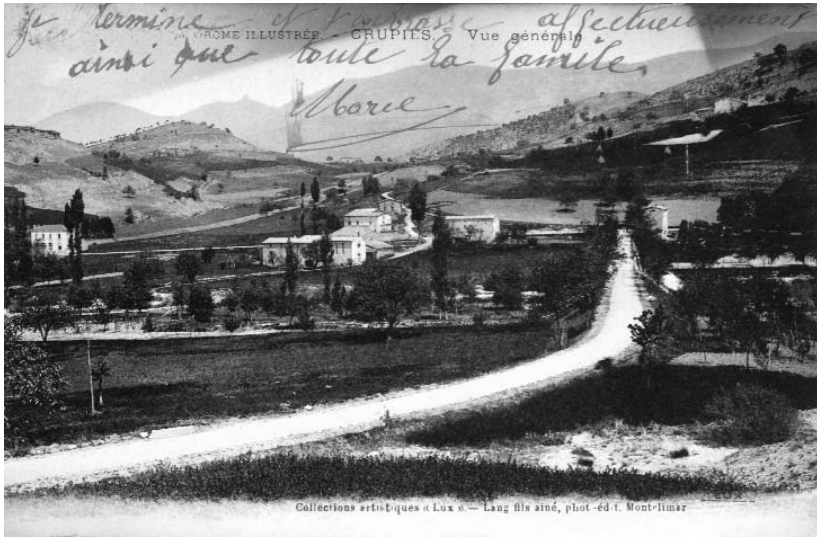
Afstoffen en sorteren van de brieven

uit 1915, vol met brieven in allerlei handschriften. Daar een ansichtkaart uit 1914. En daar wat losse velletjes, zonder datum. En dan nog wat achttiende-eeuwse perkamenten uit het erfgoed van de familie Vincent.

Mies wordt overweldigd door de omvang en waarde van wat ze in huis hebben. Waar moet ze beginnen? Hoe moet ze dit aanpakken? De volgende ochtend belt ze haar zus Ine. 'Ine, we hebben een schat gevonden! Je moet me helpen. We komen hier om in de stofnesten en de chaos.'

Het weekeinde erop gaat de eerste lading brieven mee naar Nederland, naar Leende, een landelijk dorp ten zuiden van Eindhoven waar Mies en Nort wonen. De brieven liggen netjes opgestapeld in een paar schoendozen. De dag daarna gaan Ine en Mies samen aan het werk. Een deel van de enveloppen is zelfs nooit geopend geweest, merken ze. De brieven van César vormen een belangrijk deel, maar er zitten ook veel andere brieven bij. Want, zo ontdekken ze bij het lezen, César stuurt alle brieven die hij ontvangt naar huis, waar ze beter bewaard kunnen worden dan in zijn ransel, in de loopgraven. En omdat hij weet dat elke dag zijn laatste kan zijn. Mies en Ine ordenen alle brieven op jaar, op maand. Mies neemt contact op met de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag om te vragen hoe je dit soort documenten het best kunt conserveren. Op aanraden daarvan koopt ze zuurvrije mapjes voor de brieven, en bewaart ze die in een daarvoor aangeschafte archiefkast met laden voor elk jaar. In totaal gaat het om bijna 1300 brieven, waarvan ruim 500 van César.

Het is niet zo dat Mies of Ine Haage op zoek is naar een dagbesteding. Mies is achter in de zestig en heeft het werkzame leven achter zich gelaten. Ine, iets jonger, is ook met pensioen. Maar al snel groeit het idee dat deze brieven ontsloten moeten worden. Ze bevatten niet alleen kennis over de Eerste Wereldoorlog en hoe die door de gewone soldaat werd ervaren, maar bovenal bevatten ze een verhaal, van een jongen en zijn familie en hoe die uit elkaar zijn gerukt door de geschiedenis. Ze voelen met hen mee.

Het dorpje Crupies aan het begin van de twintigste eeuw. Ansichtkaart gestuurd door Marie aan haar broer César Vincent

De afgebroken jeugd van César Vincent

Het Crupies waarin César Vincent ruim een eeuw daarvoor wordt geboren is een heel ander dorp dan dat waarin Mies Haage en Nort Liebrand hun tweede huis kopen. De bergen zonderen de Drôme van de rest van de wereld af en maken het gebied eigenzinnig. Het hoort eeuwenlang niet eens bij Frankrijk, maar bij Bourgondië of het Heilige Roomse Rijk, en is opgedeeld in kleine heersdommen die vaak op voet van oorlog met elkaar leven.

Het protestantisme dat in de rest van Frankrijk succesvol wordt bestreden kan hier dieper wortel schieten. Lodewijk van Nassau, de broer van Willem de Zwijger, vecht er nog aan de zijde van de hugenoten. Als Lodewijk XIV in 1685 het Edict van Nantes, dat de protestanten relatieve vrijheid bood, herroept, is er opstand in de Drôme, die bloedig wordt neergeslagen. Veel hugenoten vluchten naar Zwitserland of naar de Nederlandse Republiek.

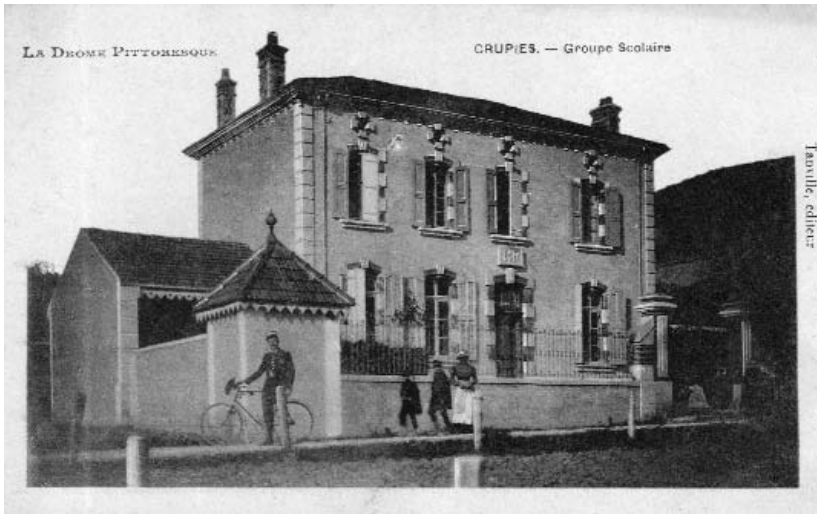
Maar langzaam vestigt de Franse staat zijn bewind. Burchten worden afgebroken, belastingkantoren en rechtbanken worden opgericht.

Het protestantisme blijft een grote rol spelen, met zijn kenmerkende 'temples', kleine, sobere kerkjes, en zijn privékerkhofjes op eigen erf. Naast de landbouw ontwikkelt zich in de Drôme nijverheid in linnen, zijde en keramiek.

In de tweede helft van de negentiende eeuw wordt de Drôme door de ene na de andere ramp getroffen: de druifluis maakt de wijnstokken in het zuiden kapot en de zijderupsen gaan ten onder aan pebrine. Vanaf 1850 krijgt het Roubiondal met de uitvinding van het dynamiet weer een nieuwe slag te verwerken. De smalle bergpaden die een moeilijke uitweg boden naar andere dalen en steden, worden nu met donderend geweld verbreed. Een flink deel van de bevolking volgt de roep van grote steden en hogere inkomsten. Het dal stroomt leeg. De velden worden niet meer bewerkt, de huizen storten langzaam in. Als de grond niet meer wordt onderhouden, slaat erosie toe. Pas tegen 1965 zou het dal weer het bevolkingsniveau halen van 1850.

Tegen de tijd dat César wordt geboren, in 1894, is de Drôme een arme streek. Zeker op plekken zoals het Roubiondal leeft men feitelijk nog als in de achttiende eeuw, zij het met een sterk uitgedunde bevolking. Het is hard werken om op de dorre, kalkachtige bodem een bestaan bijeen te sprokkelen. Op de schaarse stukjes vlakke grond staan boomgaarden en af en toe een veld met gewassen, in de weiden lopen geiten die melk en kaas leveren. Die laatste neemt de vorm aan van de picodon, een klein, rond, plat kaasje dat men laat indrogen tot het steenhard is, zodat het in geraspte vorm de dagelijkse soep van aardappels en groenten enige smaak kan verlenen. 's Winters wordt het met luzerne en afval gevoede varken geslacht, en eet men een paar dagen geweldig veel. Van wat over is worden worsten gedraaid. Verder vult men het dieet aan met wat men vangt op de jacht, een activiteit die in de streek tot op de huidige dag met de nodige hartstocht wordt bedreven. Zoals Lionel graag mag zeggen: 'De jacht is hier nog erger dan de godsdienst.'

César Vincent wordt geboren op de boerderij Les Granges, waar hij ook zal opgroeien, als zoon van Eugénie Vincent, geboren Aunet, net dertig, en Frédéric Vincent, ruim veertig. Hij is hun vierde kind, maar al snel het enige. Eén zus is gestorven voor zijn geboorte, twee anderen sterven in 1894 aan difterie. Zijn ouders moeten blij zijn geweest dat

Het schoolgebouw in Crupies, nu Gemeentehuis. Ansichtkaart gestuurd door E. Liautard aan César Vincent (26 juni 1916)

César levensvatbaar blijkt. Daarna worden Marie, Albert, Eva en Léa geboren. Eugénie en Frédéric hebben alsnog een kinderrijk gezin. César blijkt een slimme jongen die het goed doet op school. In 1907 behaalt hij het certificaat voor het lager onderwijs, dat hij in een stevige lijst aan de wand hangt. Een verdere opleiding zit er voor hem niet in: hij moet meehelpen op de boerderij. Twee jaar later, als de kleine Léa een paar maanden oud is, komt de dood weer op bezoek bij het gezin Vincent: vader Frédéric en César zelf krijgen tyfus en Frédéric overleeft het niet. Eugénie, de ‘weduwe Vincent’, zoals ze zich vanaf dan noemt, krijgt de verantwoordelijkheid voor de boerderij. Daarin neemt César al snel een belangrijke rol op zich. Zo regelt hij de inkoop en verkoop van het vee. Al in 1911, hij is dan nog niet volwassen, schrijft hij zich bij de gemeente in als ‘landbouwer’. Daarnaast hebben ze hulp van een knecht, Jean Trachet, die voor César een vaderfiguur wordt.

Niet alleen het lot en de natuur vormen een bedreiging voor het gezin. Zodra Frédéric is overleden eist zijn stiefmoeder een deel van de erfenis op. Dan is er, zoals zo vaak op het platteland, een conflict over het water, dat nog niet van de waterleiding maar rechtstreeks uit de

bergen komt en een kostbaar goed is. Hun burens, Dufour en Achard, klagen dat het water op de plaats waar de weduwe Vincent het aftapt schoner en helderder is dan waar zij het zelf halen. De weduwe moet zich voor de vredesrechter tegen hen verdedigen. Slager Rochas beschuldigt de weduwe ervan dat ze hem een tuberculeuze koe heeft verkocht. In al dit soort conflicten zoekt ze de hulp van deurwaarder Joubert uit Dieulefit, een stadje op vijftien kilometer, en advocaat Puissant uit Montélimar, een wat grotere stad waar de Roubion uitkomt in de Rhône. Dankzij de bijstand van deze notabelen krijgt het gezin Vincent bemiddelaars tussen henzelf en de voor hen onbereikbare lagen van de maatschappij waar de beslissingen vallen. In de brieven zullen ze regelmatig een rol spelen. Samuel Dufour, een van de burens die de weduwe van haar water wil beroven, wordt burgemeester van Crupies. In die hoedanigheid wordt hij de schrik van het gezin Vincent en maakt hij de toegang tot alles wat de overheid betreft moeilijker.

Intussen ontwikkelt César zich tot een levenslustige, ondernemende jongen. Hij werkt hard op de boerderij. Daarnaast lijken zijn voornameste interesses meisjes en de jacht te zijn. Hij volgt zijn moeder in de godsdienst, maar is niet erg religieus gedreven. Hij heeft sterke vriendschappen met jongens uit het dorp. Henry Achard, twee jaar jonger, is zijn beste vriend. Met hem gaat hij vaak op jacht. Samen bekijken ze brochures voor geweren om te zien wat voor hun doeleinden het geschiktst is. Elysée Augier, een andere vriend, is vier jaar ouder en werkt als herder. Hij gaat al in 1913, een jaar voordat de oorlog uitbreekt, het leger in en wordt gelegerd in Grenoble. Emile Mège is even oud als César. Ook hij verlaat in 1913 het dorp om bij verschillende wijnboeren te gaan werken. Als ze elkaar treffen in het dorp, gaan de vrienden de markten in de buurt af, op zoek naar meisjes en vertier.

In april 1914, niemand kan nog vermoeden dat de Eerste Wereldoorlog binnen enkele maanden zal uitbreken, wordt César, twintig jaar, opgeroepen voor de dienstkeuring. Dat is traditioneel aanleiding voor een groot feest waarbij flink gedronken wordt. Omdat hij kostwinnaar is wil César zijn dienstplicht graag vervullen vanuit huis. Hij is net met een advocaat de mogelijkheden daartoe aan het verkennen als de mobilisatie wordt afgekondigd voor mannen van eenentwintig

tot achtenveertig jaar. Het gezin volgt de ontwikkelingen nauwlettend. De affiches bij het gemeentehuis worden overgeschreven en gespeld. Wat betekent dit voor hen en vooral voor César? Hij is nog geen eenentwintig en hoeft nog niet naar de kazerne. Maar in de eerste weken en maanden van de oorlog vallen er zoveel slachtoffers dat al snel de volgende lichterding wordt opgeroepen, de lichterding 1914, waartoe César behoort. In Frankrijk worden de mannen van dit jaar wel de 'opgeofferde' generatie genoemd: 52 procent van deze lichterding sterft voor het vijfentwintigste levensjaar. Een flink deel is al eerder slachtoffer van gewone kinderziektes, maar een kwart sterft in de oorlog, veel meer dan van andere lichterdingen.

Dit komt gedeeltelijk door een gebrekkige militaire opleiding, die César mag ondergaan in de kazerne van Briançon. Vanaf dat moment beginnen bij de boerderij Les Granges de brieven aan te komen. Aanvankelijk zijn het alleen de brieven van César zelf, meestal één per dag.

Ansichtkaart van Lihons-en-Santerre (Somme),
verwoest in het oorlogsgeweld.

Een oorlog zonder nut of doel

Vanuit het bijna achttiende-eeuwse Crupies, waar het leven weliswaar niet eenvoudig is maar waar César Vincent in elk geval als zelfstandig burger de middelen heeft om voor zichzelf en het gezin te zorgen, wordt hij een onderdeelje in de genadeloze twintigste-eeuwse oorlogsmachine.

Er zijn talloze diepgravende boeken geschreven waarin geprobeerd wordt een overzicht te geven van de Eerste Wereldoorlog. Achterin is een lijstje te vinden met enkele daarvan. Maar dit is een ander soort boek, dit is het boek met de brieven van César Vincent. Hier geen uitgebreide beschouwingen over de oorzaken van de oorlog, de verschillende bondgenootschappen, het machtsevenwicht in Europa, de familielanden tussen de koningshuizen, Gavrilo Princip en de moord op Frans Ferdinand. Voor het lezen van dit boek hoeft de lezer niet méér kennis te hebben dan die waarover César zelf beschikt. Dat is nog heel wat: César heeft natuurlijk de directe ervaring van de oorlog, aan een heel aantal fronten en in een heel aantal rollen waarvoor specifieke kennis nodig is. Daarnaast leest hij de krant, zoals blijkt uit de knipsels die hij af en toe met zijn brieven meestuurt en zijn raad aan zijn moeder om de krant goed te lezen, zodat ze kan begrijpen wat er speelt en wat hij doormaakt. Al weet hij ook heel goed dat de kranten de volle waarheid niet (mogen of willen) vertellen en de zaken vaak veel mooier voorstellen dan ze zijn.

De industrialisatie, die in de negentiende eeuw de ene sector na de andere verovert, bereikt met de Eerste Wereldoorlog ook het krijgsbedrijf. De grote namen zijn in deze oorlog dan ook niet de generaals, die vooral worden herinnerd vanwege hun domheid en ongevoeligheid, en niet de helden (afgezien van een paar roekeloze vliegeniers), maar de wapenfabrikanten: Krupp, Maxim, Fokker. Krupp levert de enorme Duitse kanonnen die grotere granaten dan ooit tevoren over enorme afstanden op de vijand kunnen doen neerkomen. Dat verandert de oorlogvoering ingrijpend: de aanval bestaat in eerste instantie niet meer uit een charge van de cavalerie of het oprukken van de infanterie, maar uit een verpulverend bombardement. In het begin passen alleen de Duitsers dit toe, de andere legers volgen. De Britse uit-

vinder Hiram Stevens Maxim vindt in de negentiende eeuw het machinegeweer uit, dat pas tijdens de Eerste Wereldoorlog in Europa wordt gebruikt. Dit is met name een verdedigingswapen dat een groot deel van de infanterieaanvallen zinloos maakt. Ook de vliegtuigen van onder andere Fokker spelen een steeds grotere rol, eerst bij de verkenning, maar geleidelijk als belangrijk aanvalswapen.

De Eerste Wereldoorlog is geen oorlog met een doel, zoals het uitschakelen van een kwaadaardig of moordzuchtig regime, het herstellen van het evenwicht in de wereld, zelfs niet van het veroveren van een stuk land of het veiligstellen van de olievoorraden. De Eerste Wereldoorlog ontstaat uit wederzijds wantrouwen en aan het einde ervan blijft er alleen nog maar meer wantrouwen over. De manier waarop hij wordt afgesloten leidt vrijwel rechtstreeks tot de Tweede Wereldoorlog. Het belangrijkste wat de lezer moet weten is dat met name de strijd aan het westelijk front, waar dit boek zich afspeelt, een uitputtingsoorlog is. Bijna vier jaar lang, waarvan César Vincent er bijna drie zal meemaken, liggen de legers van Frankrijk, Engeland en België aan de ene kant en van Duitsland aan de andere kant, tegenover elkaar zonder dat er strategisch gezien veel verandert. Ze houden elkaar in de gaten vanuit uitgebreide systemen van kronkelende loopgraven aan weerszijden van een met prikkeldraad afgezet, door bomkraters opengereten en met lijken bezaaid niemandsland. Beide partijen doen allerlei pogingen aan de wederzijdse houdgreep te ontkomen. Ze vallen met enige regelmaat massaal aan, ze introduceren nieuwe gruwelen zoals het gifgas, de tank en de vuurwals, maar ook die kunnen het front nauwelijks in beweging brengen. Het enige wat verandert is het dodenaantal van de soldaten, dat uiteindelijk naar schatting tot 10 miljoen zal oplopen. Daarbovenop komen er nog 6 tot 12 miljoen burgers om. Het merkwaardigste is nog dat er in die hele oorlog nauwelijks pogingen worden gedaan om het conflict op een vredige manier op te lossen. Zoals César ergens schrijft: 'Ik geloof dat ze wachten tot er niemand meer in leven is.'

En dat terwijl de oorlog begint met een poging om zo'n uitputtingsslag te voorkomen. De Duitse legerleiding is aan het begin van de eeuw bezig plannen te maken voor de volgende oorlog, want ook na de vorige, de Frans-Duitse oorlog van 1870-1871, was er veel onderling

wantrouwen achtergebleven. Duitsland had Frankrijk verpletterend verslagen en Elzas-Lotharingen afgepakt, grondgebied bij de Frans-Duitse grens. Frankrijk wil dat terug. Als het opnieuw oorlog wordt, dan zal Frankrijk waarschijnlijk vechten samen met zijn bondgenoten Engeland en Rusland. Samen heten ze de Entente, naar het verdrag dat ze hebben gesloten. Duitsland weet zich weliswaar verzekerd van de steun van de dubbelmonarchie Oostenrijk-Hongarije en het Ottomaanse Rijk, maar het weet ook van tevoren dat het zo'n oorlog niet kan winnen. Duitsland zou op twee fronten tegelijk moeten vechten, in het oosten en in het westen. Bovendien hebben Frankrijk, Engeland en Rusland meer soldaten dan Duitsland en zijn bondgenoten. Ook kunnen Frankrijk en Engeland de inheemse bevolking van hun koloniën in Afrika en Azië dwingen aan hun kant mee te vechten. Zou er worden doorgevochten tot de laatste man, dan zou die man een Fransman, een Rus of een Brit zijn.

Om dat te voorkomen komt de Duitse veldmaarschalk Alfred von Schlieffen in 1905 met een ambitieus verrassingsplan. Als het Franse leger, dat al zijn macht en zijn vestingen in het oosten van het land heeft liggen, aanvalt om Elzas-Lotharingen te heroveren, wil hij daar niet of nauwelijks verdedigen. Hij wil aanvallen, niet via de Frans-Duitse grens, maar vanuit het noorden, via de Frans-Belgische grens. Hij wil met het grootste deel van de Duitse legermacht door België trekken, bij de nauwelijks verdedigde noordgrens Frankrijk binnenvallen en dan bij Parijs een draai maken naar het oosten. De Franse legers in Elzas-Lotharingen zouden in de rug worden aangevallen en tegen de grens worden verpletterd.

In augustus 1914, als César Vincent net is goedgekeurd voor de militaire dienst, beginnen de landen van Europa zich te mobiliseren en elkaar de oorlog te verklaren. De strijdende partijen vallen zoals te verwachten uiteen in de landen van de Entente en de centrale mogendheden, zoals Duitsland, Oostenrijk-Hongarije en het Ottomaanse Rijk vanwege hun ingeklemde positie worden genoemd. De redenen voor de oorlogsverklaringen kunnen geen verklaring bieden voor de ramp die zich de komende jaren voltrekt, noch voor de achteraf gezien bizarre geestdrift waarmee de strijdende partijen zich naar het front begeben. Iedereen verkeert in de veronderstelling dat de oorlog met een

paar maanden beslecht zal zijn en in eigen voordeel moet uitvallen. En dan nog. De latere Duitse opperbevelhebber Erich von Falkenhayn zegt tegen de Duitse kanselier: ‘Zelfs als we hieraan te gronde gaan, is het toch prachtig geweest.’

Ook landen die minder gretig zijn raken bij de oorlog betrokken. België was graag neutraal gebleven maar lag binnen het Von Schlieffenplan op de route van de Duitse troepen. Geheel tegen het plan in biedt België tegenstand. Daarnaast mobiliseren de Russen sneller dan gedacht, zodat het Von Schlieffenplan moet worden aangepast.

De Franse legers en het kleine Britse expeditieleger moeten alles in het werk stellen om de Duitse legers te stuiten. Dit lukt pas 50 kilometer ten noorden van Parijs. Doordat de Duitse opmars te weinig gecoördineerd is verlopen, ontstaat er een opening waar het Engelse expeditieleger zich tussen kan werpen. Dat is het moment waarop de schaarse talenten van de Franse generaal Joseph Joffre, koelbloedigheid en rust, volop tot hun recht kunnen komen. Hij heeft de hele Duitse invasie aangezien zonder zich druk te maken, en nu hij een kans ziet slaat hij toe.

Op zijn bevel verzamelen de Fransen hun troepen op de vlakte van de rivier de Marne. In totaal komen daar aan beide zijden 2,5 miljoen mannen samen. Er ontwikkelt zich een veldslag zoals men in de negentiende eeuw gewend was, met generaals die uitkijken vanaf de heuvels en troepen die zich in grote blokken over het terrein bewegen. De slag duurt zes dagen en heeft een duidelijke uitkomst: het Duitse leger verliest en trekt zich bijna 100 kilometer terug. Tijdens de slag vallen 500.000 slachtoffers.

Het is meteen de laatste veldslag aan het westelijk front die zo zal worden uitgevochten. De oude manier van oorlog voeren is voorbij en er breekt een nieuw tijdperk aan, genadelozer en onverschilliger. De Fransen en Engelsen hebben onvoldoende slagkracht om de Duitse legers te achtervolgen tot aan de grens. De invasiemacht trekt zich terug tot achter de rivier de Aisne. En daar, waar geen van beide partijen nog de kracht heeft de ander in open veld te bestrijden, graven de legers zich in. Er loopt een front van de Noordzee tot aan de Zwitserse grens.

De Duitsers hebben daarmee precies bereikt wat ze juist wilden voorkomen. Ze zitten in een uitputtingsoorlog waarvan ze weten dat

ze die niet kunnen winnen. Het verhaal gaat dat de Duitse opperbevelhebber Helmuth von Moltke na de Slag bij de Marne bij de keizer zijn ontslag indient met de woorden: ‘Majesteit, we hebben de oorlog verloren.’ Of het waar is of niet, zijn ontslag is in elk geval terecht, want de rest van de oorlog is alleen een kwestie van tijd en onmenselijk lijden.

Het leven in de loopgraven

De legers die betrokken raken bij het westelijk front, het Duitse, het Belgische, het Engelse en het Franse, zijn niet voorbereid op een loopgravenoorlog. Maar geen van die legers is zo slecht voorbereid en is wat mentaliteit betreft zo volkomen ongeschikt voor die oorlog als het Franse. Waar de Duitse generaals van plan zijn een heel andere strategie toe te passen, wil het Franse leger juist hetzelfde doen als ze deden in de vorige oorlog. Wanneer de Fransen achteraf hun nederlaag in de Frans-Duitse Oorlog bestuderen, stelt Louis Loyzeau de Grandmaison, een officier in de generale staf, dat het Franse leger terug moet naar de napoleontische manier van oorlogvoering, gebaseerd op snelheid, moed en wilskracht. De overwinning behoort toe aan degene die de wil heeft tot overwinnen. Niet de grootse plannen en het zware materieel geven de doorslag, maar de mentaliteit van de individuele soldaat. Dit is het best samengevat in het motto ‘*offensive à outrance*’: aanval tot het uiterste.

De ideeën van Grandmaison slaan aan. Ze leiden ertoe dat het Franse leger zich concentreert op handwapens en wendbaar veldgeschut. Zware verdedigingswerken, die in 1870 geen bescherming konden bieden, worden als zinloos en achterhaald beschouwd. Zware kanonnen worden niet in de artillerie opgenomen.

Wanneer de Duitse legers in augustus 1914 met een overmacht België en vervolgens Frankrijk binnenwalsen, zijn de gevolgen van de Grandmaison-doctrine voor de Franse soldaten, van wie zoveel moed en wilskracht wordt gevraagd, al snel duidelijk – behalve voor de Franse generaals, die zich verre houden van het front en de ziekenhuizen waar de slachtoffers van hun filosofieën terechtkomen. Ze hebben

geen praktische kennis van wat een salvo van een machinegeweer met een oprukkend peloton soldaten doet, van wat een ontploffende granaat in het menselijk lichaam aanricht. Hun reactie op een mislukte aanval is meestal een nieuwe aanval met meer manschappen, zodat in elk geval een paar van hen door de kogels en granaten de vijandelijke linies bereiken. Pas heel langzaam dringt tot hen door dat dit een ander soort oorlog dan de vorige is.

Ook bij het maken en verdedigen van de loopgraven werken de verschillen in strategie door. In tegenstelling tot de Franse en Engelse soldaten hebben de Duitse een spade in hun uitrusting. De Duitsers zijn aanmerkelijk sneller en beter in het zich ingraven. Hun loopgraven systemen zijn dieper, beter beschermd en beter ingericht. Dat heeft ermee te maken dat de strijdende partijen in deze fase van de oorlog heel andere belangen hebben. De Duitsers willen in de eerste plaats het terrein dat ze op de Fransen hebben veroverd behouden. De Fransen willen hun land terug. Ze ervaren het ingraven als vernederend, als een erkenning van hun verlies.

Loopgraven zijn geen uitvinding van de Eerste Wereldoorlog. Ze worden in de Oudheid al toegepast, en bij veel belegeringen verschuilen de troepen rondom een stad zich in tijdelijke verdedigingswerken, waaronder loopgraven. Hoe machtiger de artillerie wordt, hoe dieper men zich ingraaft. Maar nooit op zo'n schaal als tijdens de Eerste Wereldoorlog aan het westelijk front, waar loopgraven de dagelijkse praktijk en het beeld van de oorlog zullen bepalen. In de loopgraven zal César Vincent zijn uren, zijn jaren slijten.

Daarom is de lezer geholpen met wat meer inzicht in hoe het leven er in die loopgraven uitziet. César zelf vertelt er wel over, maar zoals ook wat andere zaken betreft probeert hij zijn moeder en familie de ergste details te besparen.

De loopgraven verschillen sterk van elkaar, van een gat in de grond tot een uitgebreid, met stevige wanden afgelijnd en goed afgewaterd verdedigingssysteem. De verschillen worden bepaald door allerlei factoren, zoals de grond waarin ze zijn gegraven en wie ze maken. Omdat de Fransen meer geneigd zijn tot de aanval dan tot de verdediging, zijn hun loopgraven meestal slechter van kwaliteit. Meestal zijn loopgraven twee tot drie meter diep en anderhalve meter breed. Ze lopen niet

recht maar zigzaggen of golven, zodat de schade beperkt blijft tot een afgebakend segment als een granaat in de loopgraaf inslaat. Zandzakken worden vaak gebruikt om de loopgraaf te verstevigen, maar ook rieten matten, planken en zelfs beton. Aan de kant die naar de vijand is gericht is een borstwering aangebracht waarin schietgaten zitten. Vaak is er een richel op een halve meter van de grond, waarop schutters en waarnemers kunnen gaan staan: het zogenoemde 'vuurbanket'. In de betere loopgraven zijn er schuilplekken waar soldaten kunnen uitrusten of slapen. Het gevaar dat de loopgraven instorten, door granaatinslagen of door erosie, is er voortdurend. Permanent onderhoud is nodig en houdt de soldaten een deel van de tijd bezig. Tussen de loopgraven van de strijdende partijen ligt het niemandsland. Dat kan een paar meter breed zijn of honderden meters. Het is afgezet met grote hoeveelheden prikkeldraad. Soldaten die dit niemandsland worden ingestuurd, voor een aanval of op patrouille, lopen het grootste gevaar. Daarbij is het moeilijk om hen, als ze gewond raken, weer weg te krijgen.

Een geordend systeem van loopgraven bestaat uit een eerste linie met daarachter een evenwijdige tweede linie en een reserveloopgraaf, waartussen haaks daarop staande verbindingsloopgraven zitten. Vaak is het echter veel ingewikkelder, bijvoorbeeld als een van beide partijen één of twee linies op de vijand heeft veroverd. In dat geval moeten de loopgraven verbouwd worden omdat de borstwering aan de verkeerde kant zit. Soms lopen de linies van de strijdende partijen zelfs door elkaar heen.

De loopgraven zijn smerig. Hoe hard de soldaten ook werken om ze schoon en droog te houden, er is zelfs in de beste systemen geen beginnen aan. Afwatering is een enorm probleem. Als het regent staat de loopgraaf vol water. Er worden soms vlonders gelegd, er wordt gehoosd en geschept, maar vaak staan de soldaten toch met hun voeten in het halfbevroren water. Loopgraafvoeten zijn een omvangrijk medisch probleem, met soms als gevolg amputatie. Er is natuurlijk geen riolering, dus het toilet is een emmer of een gat in de grond. Bij ontploffingen of instortingen raakt de inhoud verspreid. Dan zijn er nog de lijken, die vaak niet of provisorisch begraven kunnen worden omdat de loopgraaf onder beleg ligt of omdat ze zo uit elkaar zijn gespat

dat eigenlijk de hele grond ververst moet worden. Er is allerlei ongedierte, zoals luizen en enorme ratten die voortdurend met alle middelen bestreden moeten worden. De soldaten klagen het meest over de stank: de geur van ontbindend vlees, uitwerpselen, kruitdampen, resten van gas en ontsmettingsmiddelen is altijd aanwezig en kan vaak overweldigend zijn. Eten is schaars in de loopgraven en de ravitaillering is afhankelijk van de gevechtssomstandigheden. Het dieet bestaat uit veel brood en blikvlees. Watergebrek is een ander probleem. De soldaten drinken wijn: pinard, een mengwijn van matige kwaliteit. In 1914 krijgen ze er een kwart liter per dag van, in 1916 een halve en in 1918 is zelfs een hele liter nodig om hen tevreden te houden.

Het leven in de loopgraven is een combinatie van doodsgevaar en dodelijke verveling. Tijdens aanvallen is niemand zijn leven zeker, maar ook op rustiger momenten, in rustiger delen van het front, dreigt altijd de dood, bijvoorbeeld door een granaat. De Duitse artillerie is goed uitgerust met mortieren, die granaten met grote precisie in een boog op de vijand laten neerkomen. Een granaat kan personen raken, met de gevreesde granaatscherven, die vreselijke dingen kunnen aanrichten in menselijk vlees. Ze kunnen zich ook in de grond boren en de loopgraaf doen instorten, zodat de soldaten levend worden begraven. Dan kunnen er vliegtuigen overkomen die granaten laten vallen of machinegeweersalvo's geven. Aan de overkant van het niemandsland zijn scherpschutters, die schieten op alles wat boven de loopgraaf uitsteekt. Aan de andere kant is er de verveling. Soldaten doden de tijd met kaarten, met brieven schrijven en met handenarbeid zoals het maken van ringetjes en andere sieraden uit de stukken metaal die overal rondslingeren.

De tijd die de soldaten achtereen in de loopgraven doorbrengen wisselt nogal. Naarmate de oorlog vordert raakt de legerleiding meer doordrongen van het belang de bemanning van de loopgraven regelmatig te wisselen. Dan gaan de soldaten 'op rust' achter de linies, waar ze verder opgeleid worden en lichte arbeid kunnen verrichten. Ook worden de soldaten steeds vaker van de ene naar de andere sector verplaatst. Het gaat hierbij om een afwisseling tussen roerige, gevaarlijke sectoren en rustiger sectoren. In het eerste jaar van de oorlog krijgen de soldaten aan het front nog geen verlof. Niemand denkt dat de oorlog lang genoeg duurt om dat nodig te maken.